

Odgovor na to vprašanje je skušal dati T. G. Masaryk že za časa svetovne vojne v svoji knjigi „Nova Evropa“, ki jo je predložil kabinetu aliranih antantnih držav. V tej knjigi je ta veliki evropski humanist in demokrat analiziral bistvo malih narodov in pokazal na realne možnosti, da se na ruševinah anahronistične, pol fevdalne monarhije zgradi lepši in pravičnejši svet malih, narodnostno svobodnih državnih narodov, ki pa bodo morali zaradi lastne varnosti ustanoviti novo, njihove meje presegačo politično in gospodarsko enoto, segajočo od Baltskega do Egejskega morja, z lastno kooperativno policijo — tvoreč tako jez med vzhodom in zapadom.

Spisi nedavno umrlega Henrika Tume in Albina Prepeluha, zlasti Tumova avtobiografija „Iz mojega življenja“ in pa Prepeluhove „Pripombe k naši prevratni dobi“ s Kermaunerjevim komentarjem, nam kažejo, kako sta oba ta pisca s temeljitim poznavanjem geopolitičnih problemov slovenske zemlje dojela bistvo problema Avstro-Ogrske in njenih malih narodov.

Zaradi potrebne objektivnosti je treba še ugotoviti, da so bile v Srednji Evropi, zlasti v raznih balkanskih, formalno svobodnih državah, poleg caristične Rusije zainteresirane seveda tudi druge velesile. Dober poznavalec Srednje Evrope, posebno pa balkanskih vprašanj, Jacques Ancel, objektivno ugotavlja v svoji knjigi „Peuples et nations des Balkans“, da so bile zlasti zapadne velesile z eksportom svojih kapitalov zainteresirane na usodi Srednje Evrope in Balkana, vendar moramo piscu pritrditi, da te sile v razliko od rajha, oziroma monarhije, niso imele zaradi svoje geografske oddaljenosti na teh ozemljih nikakih teritorialnih ambicij. (Konec sledi.)

Stanovanje v pritličju

M. š.

Ni mi bilo niti petnajst let, ko se je mati odločila, da ne more več živeti z očetom pod eno streho. Vse je potekalo čisto mirno in brez posebnih razburjanj. Oče se ni upiral, še pred koncem razprave pa je nenadoma izginil in potlej ga nismo videli več let. Stanovali smo v lepem trisobnem stanovanju v središču mesta, imeli smo služkinjo, nekaj prihrankov ter bogate sorodnike po očetu, ki se pa niso mogli nikoli sprijazniti s tem, da se je nekdo izmed njih poročil z žensko iz kmečke, napol bajtarske hiše. Mati zato ni hotela imeti nikdar opravka z njimi, ker niso do nje prav nič skrivali svojega preziranja in ošabnosti. Ure, ki smo jih preživeli z njimi, so bile v vsem času skupnega življenja očeta in matere sila redke. Še istega leta pa smo se preselili v manjše stanovanje skoraj na rob mesta, v hišo, ki je na eni strani mejila na velik, v tistem času z visoko travo porasel travnik. Stanovanje je bilo v pritličju, tik ob oknu v spalnico so

se širile veje sadnega drevja, ki so nam zastirale pogled na vrt sosednje hiše. Sprva smo se le s težavo privadili življenju, ki nam je bilo čisto novo. Bratu je bilo deset let in je le komaj razumel, čemu vse to, ta ozka in temačna kuhinja, počrnel strop nad ognjiščem, čemu stanovanje brez jedilnice in brez foteljev, od katerih je ostal samo eden, najslabši. Očeta ni nihče pogrešal. V hišo se je naselil popoln mir.

Ker je bilo skoraj pol ure do mesta, sem ostajal večji del doma, se potepal po cestah v bližini hiše, ali pa posedal na vrtu pred oknom. Zanimivosti novega okolja sem le počasi odkrival. Vrt je bil zanemarjen, brez steze, da sem moral gaziti travo skoraj do kolen, če sem hotel priti do zadnjih dreves, ki so bila obtežena še z napol zrelim sadjem, večinoma jabolki. Na vrtu sem lahko počel, kar sem hotel, lastnika ni bilo v hišo že nekaj mesecev, kot sem slišal že takoj naslednjega dne, ko smo se vselili, so ga zaradi nekih goljufij, ki so tedaj razburjale vse mesto, zaprli in je bila hiša prav za prav že več kot pol leta brez gospodarja. Stranka nad nami — brezposelni šofer z ženo in dvema otrokoma — se je za hišo le toliko brigala, da ni kdo kaj pokradel z vrta in da je vsak večer, preden se je znočilo, zaprla večna in vrtna vrata. Stikov z njimi nismo imeli nobenih.

Bilo je v poznem poletju, dnevi so bili čisti in sončni, noči pa hladne in meglene. Do začetka šole je bilo le še nekaj dni. Po večerji naju mama ni pustila več iz stanovanja, včasih, ko so bili večeri še toplejši, smo vsi trije odšli po cesti, ki je vodila med polji do ribnika, preraščenega z bičevjem ter lokvanjem. Tu smo sedli in počakali, da se je znočilo, potem smo se mimo cerkve vrnili domov. Mati je bila na teh sprehodih zavita v svetel ogrtač, z ruto na glavi, ko je stopala med nama, se je zdaj pa zdaj naglo obrnila in se ozrla na svetlikajoče se mesto. „Če bi prej vedela, da je tu tako lepo,“ je rekla nekega večera, preden smo, se spustili v travo poleg ribnika, „bi se že zdavnaj preselila na ta konec.“ Ko sva midva sedla, je ona še vedno stala, visoko vzravnana in se s smehljajem na ustnicah obračala zdaj v tišino pred seboj, zdaj v rdeče obžarjeno nebo nad mestom, od koder je prihajal komaj zaznaven šum. „Le da bi se dalo živeti,“ je tiho povzela, se spustila poleg naju na travo ter si popravila ogrtač. Bila je še vedno lepa, močnega in zdravega telesa, velikih, temnorjavih oči ter zamolklo črnih las. Prve dni v septembru sem ostajal doma, najrajši v kuhinji, kjer sem ali bral, ali pa prerisaval metulje iz šolske knjige za prirodopis. Če sva bila sama, mi ni ušla nobena njena kretnja. Nikoli nisem legel prej, preden ni bilo v kuhinji vse pospravljeno, čakal sem nanjo, čeprav sem se le z muko držal pri knjigi, da sva lahko odšla potem skupaj v spalnico in da sem jo imel v temi, ko sem se slačil ter zlezal v posteljo, zraven sebe. Tema pred oknom, skozi katerega je bil mogoč vhod v stanovanje kar s ceste, tišina ter oddaljeni, nerazločni glasovi ljudi in živali, vse to je vzbujalo v meni občutja, ki so mi tesnila srce, zlasti, ker sem

bil že od nekaj zelo plašljiv ter naglega strahu. Spal sem na postelji, ki je bila še pred nedavnim očetova, tik poleg matere, da sem se v noči, napol v spanju, ko sem tipal okoli sebe, večkrat nehote dotaknil njene roke ali pa lica. Ležala je vedno na hrbtu, z napol razprtimi ustnicami, da so se ji videli bleščečebeli zobje. Imela je nemirno spanje. V noči je včasih po nekajkrat planila pokonci, sedla na rob postelje in se zazrla skozi okno v noč. Zmerom je hotela nekaj povedati, odpirala usta, toda nikoli ni mogla spraviti iz sebe več, kot nekaj nedokončanih besed. Strmel sem vanjo, ne da bi jo poklical in s tem zbudil. Njena zamaknjenost je trajala le nekaj trenutkov, legla je spet nazaj, se pokrila ter naglo zaspala. Zjutraj se je tega le rahlo spominjala, če sem ji kaj omenil, je le zmajala z glavo ter se z nejevoljo na obrazu okrenila od mene. Brat je spal sam v sosednji sobi.

„Ti bi čisto lahko spal pri nama,“ je rekla mati nekega dne pri kosilu. „Na zofi ali pa na sredi med nama.“ Vedel sem, da je že delj časa mislila na to, da bi oddala sobo, v kateri je spal brat. Tistikrat sem si skoraj želel nekoga, da ne bi bili sami. Mati ni z nikomer občevala, gospe, ki so jo včasih obiskovale, so se je zdaj izogibale. Bolj kot moškega, sem si želel ženske. Ko so začeli prihajati ljudje, sem bil po ves dan na preži, če je prišel moški, sem se s tiho željo, da bi mu soba ne ugajala, umaknil na vrt ter strmel v vrata, kdaj bo odšel. Pri dekletu mi je zastal dih, komaj da sem se prikazal na vratih, pogledal za njo, ko je stopila v sobo, in se splazil v spalnico k vratom, ki so pa bila z druge strani zastavljena z omaro. Tu sem prisluškoval, dokler ni odšla. Ko sem stopil potem v sobo, je bil zrak v njej poln njenega parfuma. Dnevi so tekli in soba še vedno ni bila oddana. Vsakomur je bilo predaleč v mesto, čeprav ni mogel nihče prehlaliti miru in čistoče, lepe lege ter sonca, ki je skoraj ves popoldan sijalo v sobo. Mati malone ni več upala, da jo bo sploh kdaj oddala. Bil je mrzel, deževen dan, ko sem se vrnil iz šole že pred deseto uro, ves premočen ter prezebel, da sem se komaj držal na nogah. Doma ni bilo nikogar, zato sem se potegnil v stanovanje skozi okno, ki je bilo le napol zaprto. V kuhinji sem se naglo slekel, razobesil obleko po vrvi, ki je visela nad ognjiščem, ter legel v posteljo. Uro pozneje, ko sem že skoraj zaspal, se je vrnila tudi mati, toda ne sama, kot sem takoj razložil. Bil je moški glas, ki je govoril z njo, tenek, skoraj ženski. „Če želite, lahko že takoj,“ je rekla mati. Njegovega odgovora nisem razložil. „Soba je zelo čedna,“ je povzela mati ter stopila tik k vratom v spalnico. Pričakoval sem, da bo vsak čas vstopila, zato sem naglo vstal, pregrnil posteljo ter znova prisluhnil. „Dva sina imam,“ sem slišal. „Mlajši je v prvi gimnaziji, starejši pa v peti. Zdaj sta v šoli.“ Čudil sem se, da ni opazila mokre obleke, ki se je sušila nad ognjiščem.

Vselil se je že naslednjega dne, navsezgodaj zjutraj, predstavljen pa sem mu bil šele dva dni kasneje pri kosilu. Že po glasu, ko sem prisluško-

val iz spalnice, sem sklepal, kakšen da mora biti. Bil je malone prav tak, kakršnega sem si predstavljal, majhen, droben človek, mehkih, ženskih potez na obrazu, ki so mu dajale videz tridesetletnika, čeprav mu je bilo, kot sem razložil iz razgovora, že pet in štirideset let. Govoril je naglo, da sem ga komaj razumel. Z menoj je spregovoril le nekaj besed. Bil je ves čas obrnjen k materi, le kdaj pa kdaj se je za trenutek ozrl name s pogledom, ki je rahlo pričal, da sem v kuhinji čisto odveč. Toda nisem se ganil, trmasto sem obsedel na stolu pri mizi ter odprl knjigo. Materin glas mi je zvenel drugače kot ponavadi. „Kako ste spali,“ je vprašala, sklonjena nad ognjiščem, v ohlapni, svetlo modri bluzi. Ogenj, ki je še komaj tlel, ji je za nekaj trenutkov, v zadnjem vzponu, obžaril lice ter vrat. „Drv mi je zmanjkalo,“ je rekla, „zdaj kurim samo s premogom.“

„Zelo mladi ste videti,“ je dejal ter se naglo okrenil k meni.

Prve dni je prišel le redko kdaj v kuhinjo. Če je bil zvečer doma, je že zgodaj legel ter bral. „Kaj najrajši bereš,“ me je vprašal nekega dne, ko je ležal v postelji in sem mu prinesel čaj. Bil je prehlajen.

Tedaj sem le malo bral.

„Nemških knjig ne bereš, kaj ne,“ je dejal, srknil iz skodelice ter pokazal s prosto roko na posteljno omarico, kjer je ležalo nekaj v kričeče barvana platna vezanih knjig.

„Težko. Mislim, da ne,“ sem odvrnil. Ko je izpil, sem vzel skodelico ter stopil k vratom.

„Ti je papa že umrl,“ je vprašal, da sem obstal in se okrenil nazaj k postelji. Bil sem prepričan, da je bil o vsem tem že poučen in da me je zdaj spraševal le kar tako. Ozrl sem se po sobi, ne da bi mu kaj odgovoril.

„Mama ni vdova, kaj ne,“ je dejal.

„Ni,“ sem odvrnil.

Bil je uradnik pri neki zavarovalnici, ločen od žene, na katero je zaradi ljubosumnosti streljal in jo laže ranil. Imel je dva sina, od katerih je bil najstarejši osmošolec. Mama je zvedela to šele kasneje, ko je že odšel od nas. Ko ga je nekoč vprašala, če je poročen, je naglo, brez premisleka odgovoril, da ne in da na kaj takega še nikoli ni pomislil. Če je hotela izvrtati iz njega še kaj, je bil ves njen trud zastonj. Mati je bila ves čas, dokler ga ni natančneje spoznala, zelo navdušena nad njim. Bil ji je podnajemnik, kakršnega si je vedno želela, tih, miren, prijazen ter točen plačnik. „Zelo me spoštuje,“ je rekla neki svoji prijateljici, ki jo je prišla obiskat. Čutil sem, da je zinila nerodnost in da ji je bilo čez trenutek za izrečene besede zelo žal. Sprva ni hotela v sobo, če je bil on v njej, kmalu pa ji je bilo vseeno. Bil sem čudno vznemirjen, ko sem jo skozi okno videl v sobi, stoječo ob njegovi postelji. Hotel sem, da bi čimprej odšla; nekaj v meni pa si je v nasprotju s prvim občutjem želelo nečesa drugega, da me je njen nagli odhod iz sobe skoraj razočaral. Ostal

sem še vedno pri oknu in se nisem zganil. Čemu ni sedla k njemu na posteljo in se sklonila nadenj, kot se je nekoč nad očetom? Ta trenutek sem gledal na mater le kot na žensko, ki si želi dotika z moškim. Ko sem stopil v kuhinjo, je bila že napol slečena, stala je pri ognjišču in si točila toplo vodo; preden je legla, si je vedno umila noge ter splaknila usta.

„Naj zaklenem vrata,“ sem vprašal.

„Vrata? Pokaj?“ je dejala in me vprašujoče pogledala.

„Da ne pride kdo v kuhinjo,“ sem odvrnil. „Zdaj, ko si taka.“

„Pa zakleni,“ je menila.

Bili so poslednji lepi dnevi pred zimo. Ko sem odhajal zjutraj v šolo, je podnajemnik v sosednji sobi še spal. Nisem smel ropotati, tiho, skoraj po prstih sem moral mimo njegovih vrat. Sprva sem ubogal, sčasoma pa mi je bilo tega preveč. Ko sem šel mimo njegovih vrat, sem nalašč drsal z nogami po podu, da se je nekajkrat zbudil. Nekaj dni pred božičem se je vrnil domov šele proti jutru. Ponavadi je prišel v stanovanje čisto tiho, da ga nismo niti čuli, tega jutra pa nas je vse spravil na noge. „Gotovo je pijan,“ sem dejal. Bilo je blizu šeste ure, ko sem stopil v kuhinjo. Spati nisem mogel več. „Misliš, da je pijan,“ je odvrnila mati. Bila je vznemirjena. „Nisem mislila, da pije,“ je rekla ter stopila k zrcalu. Še vedno se ni odločila, ali naj pojde v njegovo sobo, da se na lastne oči prepriča, kaj je z njim. Ko je hotela zakuriti, se je vsak hip okrenila k vratom ter prisluhnila. Ropot v podnajemnikovi sobi še vedno ni pojenjal. Stopil sem v spalnico ter prisluhnil v sosednjo sobo. Že prej, ko je odpiral vežna vrata, se je v meni vzbudila slutnja, da ni sam in da ima poleg sebe neko žensko. Zdaj o tem nisem več dvomil. „Ni sam,“ sem dejal ter se sklonil od vrat. „Neko žensko ima v sobi.“

Od tega dne je bila mati s podnajemnikom nenavadno redkobesedna.

Za novo leto jo je povabil s seboj v gledališče. „Prav nič se mi ne ljubi,“ je rekla, ko se je tistega večera dvignila od mize ter odšla v spalnico, da se preobleče. Zunaj je snežilo. Več kot eno leto že ni bila v gledališču in ko se je vrnila domov, je bila vsa iz sebe. Petje in glasbo je ljubila navse. „Zelo lepo je bilo,“ je rekla. — „Čemu pa ne spiš,“ je vprašala, ko se je domislila, da je prav za prav že blizu polnoči.

„Prebudila sta me,“ sem se zlagal, ker sem pravkar šele legel.

Odslej ni bilo malone večera, da ne bi bil po večerji pri nas v kuhinji. Včasih je prišel s knjigo, sedel k mizi pod luč ter prebral na glas mesta, ki so mu bila posebno všeč. Nekega dne v februarju je prišel šele tik pred deseto, nasmejan, brez suknjiča, čeprav ni bilo v kuhinji prav nič topleje kot drugod. „Saj ne mislite še v posteljo,“ je dejal.

„Zdaj še ne,“ je odvrnila mati. „Vsaj jaz.“ Ko se je nagnila v pasu ter segla z obema rokama po kruh v ognjišče, se ji je svetla, ohlapna bluza za trenutek razpela, da so izstopile močne, bele prsi. „Zapekla sem ga.“

Bilo mi je, kakor da sem sam zagrešil neodpustljivo nerodnost in občutje sramu, ki se je zganilo v meni, me je prisililo, da sem obstal pri oknu, kjer sem bil. Na stekla pred menoj so se lovile mokre snežinke. „Spat pojdem,“ sem dejal. Odšel sem v spalnico ter legel na posteljo, ne da bi se slekel. Brat je že spal. V stanovanju ni bilo čuti niti najmanjšega šuma.

„Opoldne sem mislil, da bi šla z menoj v kavarno, zdaj sem se pa preveč zamudil,“ je dejal. Preden sem odšel, je stal pri vratih v svojo sobo, zdaj se mi je pa zdelo, da govori s čisto nasprotnega kota kuhinje. Njegov glas je bil jasen in popolnoma razumljiv.

„Govori bolj po tihem,“ je zašepetala. „Gotovo še...“ Več nisem razložil, čeprav sem se preko brata prevalil na njeno posteljo, ki je bila bliže vrat. „Na zofo sedi,“ je povzela, „saj si čisto ob vratih.“

Od tega trenutka nisem razložil drugega kot pritajen smeh. Vstal sem ter stopil k oknu. Pred materjo nisem nikoli kadil, zdaj pa me je nenadoma prijelo, da bi si prižgal cigareto. „Naj me stane, kar hoče, do cigarete moram,“ sem si dejal. Vedel sem, da jih ima podnajemnik v predalu posteljne omarice, zavite v svetlorožnat papir in da jih je prinesel s seboj tistega jutra pred božičem. Ob misli, da moram ponje v njegovo sobo, se je vzbudil v meni rahel nemir, ki se je polagoma stopnjeval. Odprl sem okno ter se spustil v sneg. Skozi kuhinjsko okno sem lahko videl, da je bil še vedno v njej, naslonjen z obema rokama na kredenco. Mati je stala tik zraven njega, z eno roko na njegovi rami, z drugo pa si je popravljala lase. Ni me zanimalo, kaj se godi v kuhinji; ko sem se prepričal, da ga nekaj minut gotovo ne bo v sobo, sem se umaknil globlje v vrt in se z druge strani približal oknu v sosednjo sobo. Spodnji del okna je bil zaprt, zato sem se povzpел na zid ter si skozi zgornji del pomagal v sobo. Cigarete so bile tam, kakor sem mislil. Nemir v meni se je stopnjeval do telesne bolečine, ki me je za nekaj trenutkov čisto ohromela. Obstal sem pri postelji, čeprav bi lahko vsak hip stopil v sobo, brez moči in jasne zavesti. — „Čisto tiho je v sobi,“ sem začul materin glas, ki se je oglasil tik ob vratih. Nisem čakal. Ko sem bil zunaj, sem si prižgal cigareto; napetost v meni se je poglela.

V spalnici sem se slekel. Bil sem utrujen in ko sem legel, sem takoj zaspal.

Ko je nekaj dni pozneje zbolel in je moral leči, je bila mati vsak večer skoraj do polnoči v njegovi sobi. „Tak revež,“ je rekla. „Nikogar nima, da bi zanj skrbel.“ Bilo je po večerji, v trenutku, ko se je odpravljala v sobo k bolniku. „Saj pojdeš spat, kaj ne?“ Hotela je še nekaj reči; ko je prišla do vrat, se je ustavila ter se za hip zamislila. „Nikar me ne čakaj,“ je menila; še vedno ni segla po kljuki. „Saj boš priden, kaj ne? Lezi in lepo zasp. Zjutraj moraš biti zgodaj pokonci.“ Bila je obrnjena le napol k meni, z licem proti oknu. V svetlobi, ki je padala nanjo od zgoraj, je bil videti njen obraz vlažen, senčni lisi pod očmi sta se podaljšali, barva kože pa je

postala siva. „Obljubiš?“ Ozrla se je name s pogledom, ki je bolj prosil, kot ukazoval. Stopil sem z zaboja za premog, kjer sem, naslonjen na zid, iskal motivov za svojo skicirko. „Objubim,“ sem dejal.

Legel sem prècej, ko je odšla iz kuhinje. Čeprav sem se trudil, da bi zaspal, nisem mogel niti za trenutek zatisniti očesa. Vsak najrahljši šum me je vznemirjal, celó tiktakanje stenske ure. Čul sem mačko, ki je tekla mimo okna ter se preko ograje spustila na cesto. Veter, ki je upogibal veje sadnega drevja, je bil nocoj glasnejši kot po navadi. Ničesar nisem mogel preslišati, vsak glas se je dotaknil mojega ušesa. Skrčil sem se pod odejo in se pokrtil preko glave. Domislil sem se, da bi se zamotil kot pred leti, če nisem mogel zaspati in me je bilo strah. Priklical sem vse junake in junakinje, ki sem jih srečal po raznih pravljičah, predvsem Sneguljčico, ki mi je bila najbolj pri srcu, in si jih stisnil med dlani. Strah v meni se je vedno bolj umikal nežnemu občutju, zakaj vsa ta drobna pravljična bitja, ki sem jih držal v dlaneh, so bila prepuščena mojemu varstvu in obrambi.

Toda Sneguljčice zdaj ni bilo več v meni.

V sosednji sobi je bilo tiho, kakor da ne bi bilo nikogar v njej. Ko sem vstal, nisem ničesar nameraval, bilo mi je le, da bi se oblekel ter odšel na vrt. Kos neba, ki sem ga videl skozi okno, je bil nagosto posut z zvezdami. V kuhinji sem prižgal luč. Bil sem napol omotičen, da sem se moral oprijeti mize. Ko sem slišal, da se je v sosednji sobi nekaj premaknilo in da je nekdo segel po kljuki, mi je bilo čisto vseeno, niti pomislil nisem na to, da bi se umaknil v spalnico. — „Kaj ne spiš,“ je vzkliknila in se obrnila v kuhinjo.

„Lačen sem,“ sem odvrnil; bil sem v resnici lačen in ko sem segel po kruh, ki je bil pred menoj na mizi, sem se nenadoma domislil, da mi tega gotovo ne bo verjela. „Preveč sta bila glasna,“ sem zinil, ne da bi sam dobro razumel smisel svojih besed. Obstala je poleg kredence, s široko razprtimi očmi, kakor da se je v hipu prebudila iz sna in da ji je zdaj vse tuje. Skoraj pol minute je minilo, preden se je premaknila z mesta, vzela s kredence uro in jo navila. Stal sem za njenim hrbtom, ogrnjen v kratek, raztrgan suknjič, ki sem ga nosil le doma, ter jo opazoval ves čas, dokler ni stopila k vratom v spalnico in ugasnila luči. Zame se ni zmenila. Ko je odšla, sem še zmerom stal poleg mize, naslonjen s hrbtom na rob fotelja. Razložil sem, kako je legla v posteljo ter odprla predal posteljne omarice; nekje čisto ob hiši je lajal pes, na steklu je brenčala muha in se zaganjala vanj. Hotel sem, da bi prišla pome in me prosila, naj grem v posteljo. Nisem se zganil z mesta, čeprav sem bil že ves premražen, da sem vsak trenutek vztrepetal. „Moram, moram,“ sem si ponavljal, toda ko je v zvoniku bližnje cerkve udarilo dve, nisem več zdržal; trepetajoč po vsem telesu, sem se spustil v fotelj ter glasno zajokal.